

Краниологические материалы из склепов некрополя Херсонеса

Резюме

Материалом для публикации послужила краниологическая серия, полученная в результате раскопок склепов № 4 и 6 на западном участке некрополя Херсонеса в 1981 г.

Сравнивая результаты измерений, можно сделать вывод о значительном сходстве черепов указанных склепов между собой. Сопоставление исследуемой серии с черепами близлежащих могильников того времени — Чернореченского и Инкерманского — показывает, что наша серия ближе к Инкерманской. Результаты сравнительного анализа свидетельствуют в пользу однородности антропологического состава населения Херсонеса II—IV вв. н. э. и IV—VIII вв. н. э.

¹ Зубарь В. М., Рыжов С. Г., Шевченко А. В. и др. Отчет о раскопках западного некрополя Херсонеса в 1981 г. — НА ИА АН УССР, 1981 / 60, с. 26, 39.

² Алексеев В. П. Палседемография СССР. — СА, 1972, № 1, с. 3—22.

³ Зубарь В. М., Рыжов С. Г., Шевченко А. В. и др. Указ. соч., с. 12.

⁴ Звягин В. Н. Микроскопическая структура, минеральная насыщенность и толщина костей черепа в процессе роста. — ВА, 1978, № 58, с. 59.

⁵ Жиров Е. В. Об искусственной деформации головы. — КСИИМК, 1940, вып. 8, с. 81—88.

⁶ Соколова К. Ф. Антропологічні матеріали могильників Інкерманської долини. — АП УРСР, 1963, т. 13, с. 124—147.

⁷ Зиневич Г. П. Антропологические материалы средневековых могильников юго-западного Крыма. — Киев, 1973, с. 234—236.

⁸ Зубарь В. М. Про сарматський елемент у пізньоантичному Херсонесі. — Археологія, 1976, 20, с. 42—46.

В. К. МИХЕЕВ, О. М. ПРИХОДНЮК

Пеньківське поселення на Сіверському Дінці

У 1977 р. Середньовічною експедицією Харківського державного університету ім. О. М. Горького досліджено поселення поблизу с. Суха Гомольша Готвальдського району Харківської області, де в попередні роки було виявлено об'єкти салтівської культури.

У північно-східній частині поселення, що межує з глибоким і урвистим Дяковим яром, було закладено розкоп площею 425 м², де простежено досить потужний культурний шар товщиною до 0,8—0,9 м, в якому трапилися пеньківська і салтівська кераміка, фрагменти ранньосередньовічних амфор та інші знахідки. Всього на території розкопу досліджено чотири житла і одинадцять господарських ям пеньківської культури (рис. 1).

Житло № 2* знайдено в південно-західній частині розкопу. Це напівземлянка з заокругленими кутами прямокутної форми розмірами 4×3,5 м і глибиною 1,2 м від сучасної поверхні. Споруда орієнтована кутами за сторонами світу. Стінки котловану були вертикальними, материкова долівка знівельована і добре утрамбована. В північному куті, на деякій відстані від стінок котловану, розчищено чотирикутну в плані піч-кам'янку розмірами 1×0,8 м з челюстями шириною 0,2 м з південного боку. Простежувалися сліди глиняного розчину між каміннями. Чернінь підмашений глиною і дуже перепалений.

У південно-східній частині житла виявлено овальну яму неправильних обрисів діаметром 1,7 м і глибиною 7—10 см від рівня долівки. Інша яма підпрямокутних обрисів знаходилася біля північно-західної стінки. Її розміри — 1,5×0,85 м при глибині 0,1—0,15 м. На дні лежав чималий шматок гончарної глини зеленого кольору. В долівці біля центру південно-західної і північно-східної стінок котловану розчищено по одній ямці від стовпів діаметром 0,2—0,25 м і глибиною

* Нумерацію наведено з врахуванням салтівських об'єктів, які було розкопано в попередні роки.

близько 0,3 м. Вдвож південно-західної стінки лежала обвуглена деревина завдовжки 2,6 м, яка, найімовірніше, походить від дерев'яних стінок напівземлянки. У південно-східній стінці котловану, ближче до кута, знаходився виступаючий назовні вхідний прямокутник шириною близько 1 м (рис. 2, 1).

На долівці заглибленого житла трапилися уламки ліпної кераміки, сковорідки, прясла (рис. 3, 1—4, 6—8).

Житло № 3 знаходилося в 2,8 м на південний захід від житла № 2. Це прямокутна напівземлянка, яку орієнтовано кутами за сторо-

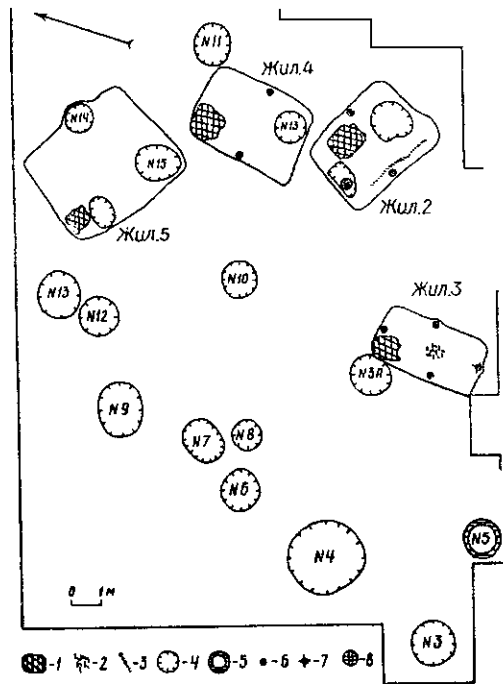


Рис. 1. Загальний план розкопу на поселенні Суха Гомольша:

1 — печі-кам'янки; 2 — зола та вугілля; 3 — перерогіла колода; 4 — господарські ями; 5 — яма з підмащеними глиною стінками; 6 — ямки від стовпів; 7 — місце знахідки жертвовної їжі; 8 — господарська глина.

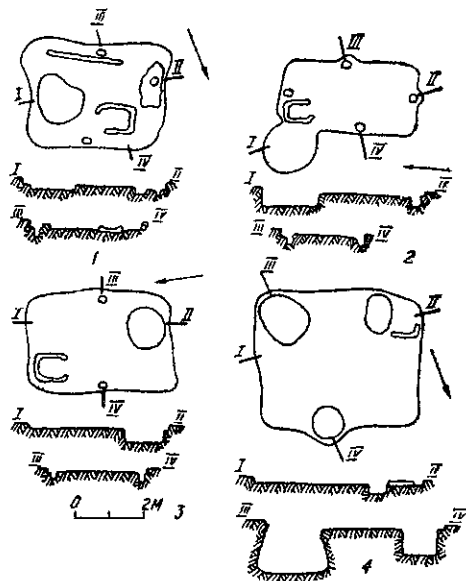


Рис. 2. Плани та розрізи пеньківських напівземлянок з Сухой Гомольші:

1 — житло № 2; 2 — житло № 3; 3 — житло № 4; 4 — житло № 4.

нами світу розмірами 4×2 м і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Північна сторона котловану була завалена уламками перепаленого пісковуку від печі-кам'янки. Після їх розчистки, в північно-західному куті простежувалася основа чотирикутної печі з челюстями зі східного боку. Черинь підмащено глиною. За пічкою, в північно-західному куті розчищена виступаюча за периметр котлована кругла в плані господарська яма діаметром 1,5 м і глибиною 1,4 м від сучасної поверхні. Її заповнював перепалений пісок і глиняна обмазка. В долівці житла, біля центру кожної із стін було по одній ямці від стовпів діаметром 0,25—0,30 см, і глибиною 0,25—0,30 см від рівня підлоги (рис. 2, 2). На дні ямки, розміщеної біля південно-західної стінки лежали кістки бика чи корови, покладених при спорудженні домівки.

У заповненні житла виявлено фрагменти ліпних горщиків, намистина (рис. 3,5; 4,6).

Житло № 4 знаходилося майже впритул північного боку житла № 2. Напівземлянка мала прямокутну в плані форму з довжиною стін $4,05 \times 2,5 \times 2,75$ м і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Вона орієнтована стінами майже за сторонами світу. Північна сторона котловану була заповнена перепаленим камінням і глиняною обмазкою від печі, після розчистки яких виступила основа прямокутної печі-кам'янки роз-

мірами 0,9×0,7 м з челюстями зі східного боку. Черинь підмашений глиною і дуже перепалений. Близьче до південно-східного кута виявлена кругла в плані яма діаметром 1,7 м і глибиною 0,4 м від рівня долівки. По центру довгих стінок у долівці було дві ямки діаметром близько 0,2 м і глибиною 0,3—0,35 м (рис. 2, 3).

У заповненні котловану виявлено ліпний пеньківський посуд.

Житло № 5 знаходилося на відстані 0,6 м північно-західніше від напівземлянки № 4. Воно підпрямокутне в плані з довжиною стін 5×4,7×4×3,6 м і глибиною 1,1—1,15 м від сучасної поверхні. Споруду орієнтовано кутами за сторонами світу. В напівземлянці було три гос-

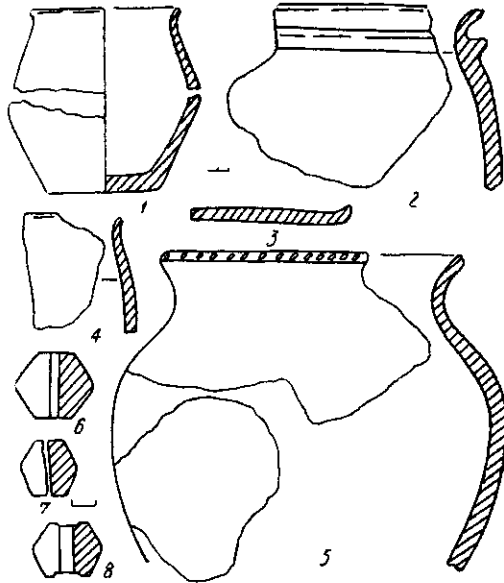


Рис. 3. Зразки пеньківської кераміки з Сухої Гомольші (1—8).

подарські ями. Перша з них мала неправильну еліпсоподібну форму розмірами 1,5×1,2 м і глибиною 0,3 м від рівня долівки. Вона знаходилася в південно-східному куті і виходила за периметр котловану. Друга була викопана біля протилежної стінки, виходячи за її периметр. Ця яма була круглою в плані діаметром близько 1,4 м і глибиною 0,7 м. Третя яма прилягала до північно-західної стінки. Вона кругла в плані діаметром 2 м і глибиною 0,3 м. Поряд з нею зберігся глинобитний черинь печі розмірами 0,9×0,8 м, каміння від якої було розкидане по долівці напівземлянки (рис. 2, 4).

У заповненні житла № 5 виявлена ліпна пеньківська кераміка, точильний брусок, глиняне біконічне прясло тощо (рис. 5, 1—9).

Яма № 3 розчищена на відстані 8 м на захід від житла № 3. Заглиблення кругле в плані діаметром 1,75 м і глибиною 2,1 м від сучасної поверхні. Її стінки дзвоноподібно розширювалися до плоского дна (рис. 6, 1). Серед темного заповнення ями № 3 трапилися фрагменти ліпного посуду, ранньосередньовічних амфор, халцедонова та скляна намистини (рис. 4, 4, 5).

Яма № 4 виявлена в 2,5 м на північ від ями № 3. Вона овальна в плані з більшим діаметром 2,35 м і глибиною 1,3 м від сучасної поверхні. Стінки ями вертикальні, дно плоске (рис. 6, 2). В її заповненні знайдено фрагменти ліпної пеньківської кераміки та дно салтівської посудини.

Яма № 5 знаходилася на відстані 2,5 м від ями № 4. Яма кругла в плані діаметром 1,2 м і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Її стін-

ки в нижній частині були обкладені кусками глиняної обмазки (рис. 6, 3). На дні лежав скелет собаки.

Яма № 6 була розчищена в 2 м на північ від ями № 4. Вона овальна в плані з більшим діаметром 1,5 м і глибиною 1,2 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні, дно плоске (рис. 6, 4). У заповненні було дно ліпного горщика та фрагменти сковорідок.

Яма № 7 знаходилася на відстані 1 м на північ від ями № 6. Заглиблення овальне в плані з більшим діаметром 1,5 м і глибиною 1,2 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні, дно плоске (рис. 6, 5). Серед темного заповнення були фрагменти ліпного посуду, один з яких прикрашено густими розчісами.

Яма № 8 розміщена в 0,7 м на південний схід від ями № 7. У плані вона кругла діаметром 1 м, і глибиною 1,1 м від сучасної поверхні. Стінки її циліндричні, дно плоске (рис. 6, 6). В заглибленні знайдено проколку з ребра тварини.

Яма № 9 виявлена в 6 м на захід від житла № 5. Вона овальна в плані з більшим діаметром 1,5 м і глибиною 1,8 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні, дно плоске (рис. 6, 7). В заповненні цієї ями трапилася ліпна кераміка з насічками по краю вінець або прикрашена наліпним валиком під вінцями.

Яма № 10 розчищена в 3 м на захід від житла № 4. Заглиблення кругле в плані з циліндричними стінками діаметром 1,25 м і глибиною 1,2 м від сучасної поверхні (рис. 6, 8). В її заповненні знахідок не було.

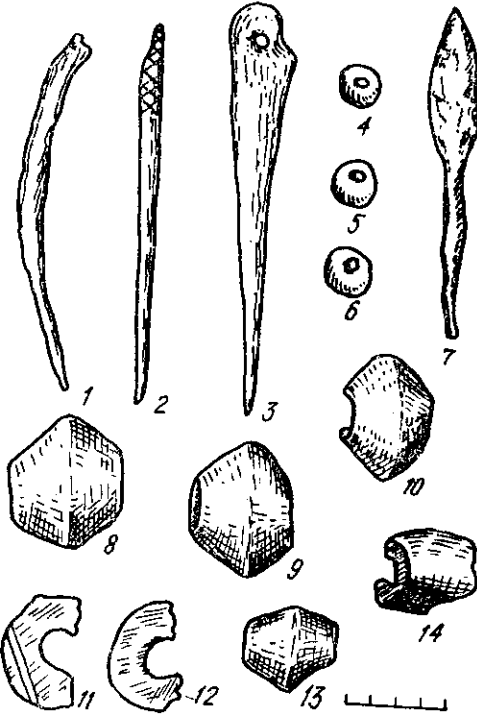


Рис. 4. Знахідки пеньківської культури із Сухої Гомольші (1—14).

Яма № 11 викопана поряд з північним кутом житла № 4. Вона овальна в плані з вертикальними стінками. Діаметр ями — 1,3 м, глибина — 1,2 м від сучасної поверхні (рис. 6, 9). Знахідок в ямі не виявлено.

Яма № 12 знаходилася в 1,7 м на південний захід від житла № 5. Яма овальна в плані з більшим діаметром 1,45 м і глибиною 1 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні (рис. 6, 10), дно плоске. Серед її темного заповнення знахідок не виявлено.

Яма № 13 розташовувалася в 1 м на захід від житла № 5. Заглиблення овальне в плані з більшим діаметром 1,7 м і глибиною 1,2 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні, дно плоске (рис. 6, 11). В ямі були фрагменти ліпної біконічної кераміки.

Таким чином, розкопані об'єкти на пеньківському поселенні Суха Гомольша концентрувалися компактною групою, на незначній відстані один від другого. Відстань між житлами досягала від кількох десятків сантиметрів до 2,8 м. Така ж закономірність простежувалася і для господарських ям, які знаходилися поблизу жител (рис. 1).

Досліджені житла були майже чотирикутними напівземлянками площею від 8 до 20 м² і глибиною 1—1,2 м від сучасної поверхні. Стінки котлованів інколи різної довжини. Долівки, що завжди заглиблені в материковий ґрунт, знівельовані і добре утрамбовані. Чотирикут-

ні печі-кам'янки площею близько 1 м² знаходилися на рівні долівок у північному, північно-західному або західному куті на деякій відстані від стінок котлованів. Основу печей складали добре підмащені глиною черені з невеликою закраїнкою. Стінки печей споруджувалися з каменів пісковика середніх розмірів. Вони товстим шаром лежали в тій частині споруд, яка була зайнята піччю-кам'янкою. В печі із житла № 2 простежено між камінням сліди глиняного зв'язуючого розчину. Челюсті завширшки 0,2 м знаходилися в східній або південній стороні печей.

У всіх чотирьох житлах було від однієї до трьох господарських ям, які викопувалися в долівках. Переважно вони круглі або овальні в плані діаметром 1,4—2 м і глибиною 0,1—1,2 м від рівня долівки. Стінки їх вертикальні, інколи розширені до плоского дна. Лише одна яма із житла № 2 мала чотирикутні обриси розмірами 1,5×0,85 м. Дві ями із жител № 3 і № 5 виходили за периметр котлованів.

У більшості жител із Сухої Гомольші нараховувалося від чотирьох до двох ямок від стовпів, що знаходилися в долівці біля центру стін. Вони круглі в плані діаметром 0,2—0,3 м і глибиною 0,25—0,35 м. Наявність ямок від вертикальних опор стін вказує на каркасне будівництво. Мабуть, перепалена деревина із житла № 2 походить від такого дерев'яного каркасу. В напівземлянці № 5 ямки від вертикальних опор каркасних стін відсутні, що опосередньо свідчить на користь зрубного житлобудування. Зрубні стіни, мабуть, були і в житлі № 4, де простежено лише дві ямки по центру двох довших протилежних стін. Вони можуть бути слідами вертикальних опор, які підтримували коньковий прогін даху зрубної напівземлянки.

Цікавою деталлю, пов'язаною з культом домашнього вогнища й господарським благополуччям, є кістки великої рогатої худоби, м'ясо якої було покладено з жертвною метою під одну з опор стін житла № 3 при його спорудженні.

За конфігурацією, деталями внутрішнього влаштування та конструкцією стін напівземлянки із Сухої Гомольші не відрізняються від пеньківських жител з інших територій¹. Проте на Лівобережжі Дніпра переважали напівземлянки з вогнищами відкритого типу².

Господарські ями з Сухої Гомольші були круглими або овальними в плані діаметром 1—2,35 м і глибиною 1—2,1 м від сучасної поверхні. Стінки її вертикальні або розширені до плоского дна. Найімовірніше, що вони використовувалися для зберігання господарських припасів (рис. 6).

Найбільше на поселенні представлений керамічний матеріал. Це ліпні горщики та сковорідки з домішками шамоту в глиняному тісті. Поверхня виробів горбкувата без слідів згладжування. Посуд переважно неорнаментований. Лише зрідка трапляються пальцеві вм'ятини та насічки по краю вінець та трикутні в перерізі наліпні валики під

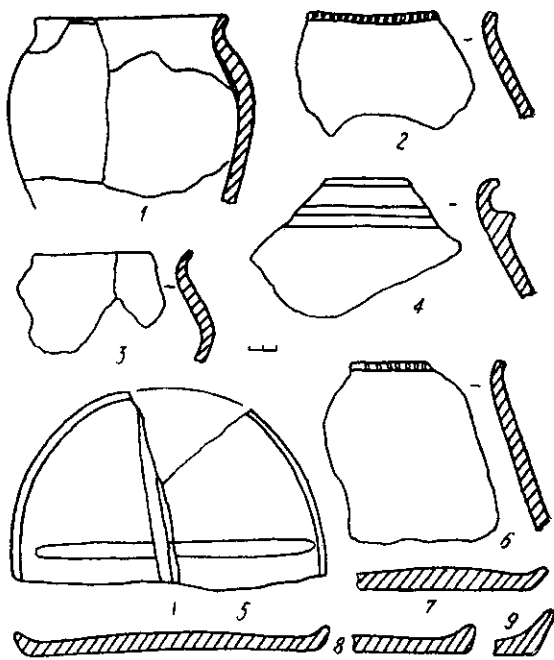


Рис. 5. Зразки пеньківської кераміки із Сухої Гомольші (1—9).

вінцями (рис. 3,2,5; 5,2,4,6). На дні однієї сковорідки пальцем було прокреслено хрест (рис. 4, 5). Нижня частина великого горщика із житла № 3 мала хропувату поверхню (рис. 3, 5), а на фрагменті з культурного шару була рельєфна шишечка.

Залежно від форм та профілювання пенківський посуд із Сухої Гомольші можна розділити на три основні типи.

До першого відносяться біконічні горщики з ребром на середині висоти посудини. Короткі вінця у них відігнуті назовні (рис. 3, 1; 5, 2, 3).

Такі форми найбільш характерні для пенківських старожитностей і трапляються на всіх територіях їх поширення³.

До другого типу зараховано округлободі горщики з більш або менш вираженими плічками та шийкою і відігнутими назовні вінцями (рис. 3, 5; 5, 1). Подібні посудини відомі на всіх територіях поширення пенківської культури⁴.

До третього типу належать фрагменти від тюльпаноподібних горщиків струнких пропорцій з широким відкритим горлом. У них слабо профільований тулуб та вінця ледве відігнуті назовні (рис. 3, 4). Такі вироби найбільш типові для пенківських старожитностей Дніпровського Лівобережжя⁵, хоча іноді трапляються й на інших територіях⁶.

Досить типовими для пенківських, як і для інших слов'янських старожитностей, є сковорідки з невисокими бортиками, які добре представлені на досліджуваній пам'ятці (рис. 3, 3; 5, 5, 7—9).

Серед інших знахідок привертають увагу керамічні прясла. Це ліплені від руки біконічні вироби висотою 2—2,5 см і діаметром 2—3 см. Поверхня їх загладжена або горбкувата (рис. 3, 6—8; 4, 8—10, 13, 14). Трапляються й плоскі прясла зі стінок амфор діаметром близько 3 см (рис. 4, 11, 12).

Вироби з кістки представлено трьома проколками довжиною 9—11 см (рис. 4, 1—3). Це кістяні стержні, загострені з одного кінця. Одна з них мала отвір з тупого краю (рис. 4,3), а край іншої орнаментованій хрестоподібними насічками (рис. 4,2).

Плоске, листоподібне вістря залізної стрілки довжиною 8,5 см мало круглий в перерізі черешок для кріплення до стріли (рис. 4, 7). З прикрас на поселенні знайдено три округлі намистини діаметром близько 1 см, виготовлених із склоподібної пасти, халцедону та сердоліку (рис. 4, 4—6). Викликає інтерес керамічний «утюжок» з отвором в ручці-шишечці. Досить частими знахідками є точильні бруски із пісковуку.

Підсумовуючи, можна констатувати, що поселення Суха Гомольша на сьогодні є однією з найбільш досліджених пенківських пам'яток на Харківщині. Воно разом з поселеннями Заньки, Тимченки (Таранцеве) та Задонецьке складає джерелознавчу базу до вивчення

Рис. 6. Плани та розрізи пенківських господарських ям із Сухої Гомольші:

1—яма № 3; 2—яма № 4; 3—яма № 5; 4—яма № 6; 5—яма № 7; 6—яма № 8; 7—яма № 9; 8—яма № 10; 9—яма № 11; 10—яма № 12; 11—яма № 13.

пеньківських старожитностей поріччя Сіверського Дінця. Досліджені об'єкти з Сухої Гомольші є найбільш пізніми серед даної групи пеньківських пам'яток, і їх можна датувати VI—VII ст., а найімовірніше VII ст. н. е. Ознаками, які дозволяють прийти до такого висновку, є печі-кам'янки в напівземлянках, ліпний пізньопеньківський посуд, серед якого наявні сковорідки з порівняно добре розвинутими бортиками. Для ранньопеньківського житлового будівництва типовими є вогнища відкритого типу, які на Лівобережжі Дніпра переважають і в більш пізніх житлах. У заповненнях об'єктів відсутні ранньопеньківські біконічні горщики струнких пропорцій, горщики із загнутими до середини вінцями, диски, кружальні фрагменти черняхівського гатунку тощо. Правда, з культурного шару походять фрагмент, який прикрашено наліпною «шишечкою». Такий орнаментальний мотив є ранньопеньківською ознакою. Тому не виключено, що при наступних розкопках у Сухій Гомольші будуть виявлені й більш ранні об'єкти.

Поселення Суха Гомольша розташоване на межі Лісостепу і Степу, тому його мешканці зазнали деяких впливів з боку кочівницького населення, що археологічно проявляється в наявності пальцевих вм'ятин та насічок по краю вінця деяких горщиків. Такі орнаментальні мотиви є традиційними для степового населення протягом усього I тисячоліття н. е.

Разом з тим, слід констатувати відсутність слідів контактів між пеньківським і салтівським населенням. Незважаючи на те, що на поселенні Суха Гомольша існує салтівський культурний шар та розкопано об'єкти цієї культури, салтівська кераміка практично відсутня в пеньківських спорудах. Поодинокі салтівські черепки траплялися лише в верхніх шарах заповнень (житло № 4, яма № 4). Цей факт свідчить про різночасовість пеньківського і салтівського поселень із Сухої Гомольші.

В. К. МИХЕЕВ, О. М. ПРИХОДНЮК

Пеньковское поселение на Северском Донце

Резюме

Предлагаемая статья посвящена публикации пеньковских материалов, добытых археологическими раскопками 1977 г. возле с. Сухая Гомольша Готвальдовского района Харьковской области. В северо-восточной части поселения была вскрыта площадь 425 м², на которой исследованы остатки четырех четырехугольных полуземлянок с печами-камнями и одиннадцать овальных и круглых ям за пределами жилищ.

Поселение Сухая Гомольша является одним из наиболее исследованных пеньковских памятников на Харьковщине. Вместе с поселениями Занки, Тымченки (Таранцево) и Задонецкое оно составляет источниковедческую базу к изучению пеньковских древностей поречья Северского Донца.

Публикуемые объекты являются наиболее поздними среди данной группы пеньковских древностей. Их можно датировать VI—VII, а наиболее вероятно VII в. н. э.

¹ Березовец Д. Т. Поселение улочей на р. Тясмине. — МИА, 1963, № 108, с. 150, Приходнюк О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI—IX ст. н. е. — Київ, 1980, с. 19—20; Хавлюк П. И. Раннеславянские поселения Семеники и Самчинцы в среднем течении Южного Буга. — МИА, 1963, № 108, с. 322—333; Хавлюк П. И. Раннеславянские поселения в бассейне Южного Буга. — В кн.: Раннесредневековые восточнославянские древности. — Л., 1974, с. 196—197; Рафалович И. А. Раннеславянское поселение Хуча VI—VII вв. — КСИА АН СССР, 1965; вып. 105, с. 84—95; Рафалович И. А. Раннеславянское поселение VI—VII вв. у с. Реча в Молдавии. — В кн.: Археология, этнография и искусствоведение Молдавии. — Кишинев, 1968, с. 181—185.

² Горюнов Е. А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья. — Л., 1981, — 134 с.; Шрамко Б. О. Ранньосередньовічне поселення в Більську. — Археологія, 1980, 35, с. 74—78; Дьяченко А. Г. Работы славянского отряда. — АО, 1976, М., 1977, с. 291—292; Дьяченко А. Г. Исследования славянских памятников в бассейне Северского Донца. — АО, 1977, М., 1978, с. 322—323.

³ Горюнов Е. А. Указ. соч., с. 72, рис. 24, 1—1, 1—2; Приходнюк О. М. Вказ. праця, с. 32, рис. 10, 1, 9, 10, 16; Хавлюк П. И. Раннеславянские поселения Семеники и Самчинцы в среднем течении Южного Буга. с. 324, рис. 5, 5, 8; Хавлюк П. И.

Раннеславянские поселения в бассейне Южного Буга, с. 194, рис. 7, 1; с. 199, рис. 10, 1—3; Рикман Э. А., Рафалович И. А., Хынку И. Г. Очерки истории культуры Молдавии. — Кишинев, 1971, с. 87, рис. 13, 1—9.

⁴ Горюнов Е. А. Указ. соч., с. 72, рис. 24, III; Приходнюк О. М. Вказ. праця, с. 32, рис. 10, 3, 8, 11—14; с. 33, рис. 12, 2—6; Хавлюк П. И. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Южного Буга, с. 327, рис. 8, 13, 14; с. 328, рис. 9, 4; Рикман Э. А., Рафалович И. А., Хынку И. Г. Указ. соч., с. 93, рис. 16, 3, 6.

⁵ Горюнов Е. А. Указ. соч., с. 72, рис. 24, 1—3.

⁶ Приходнюк О. М. Вказ. праця, с. 31, рис. 9, V; с. 33, рис. 11, 1; Хавлюк П. И. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Южного Буга, с. 328, рис. 9, 6.

В. Д. ДЯДЕНКО, О. П. МОЦЯ

Жовнинський могильник XI—XIII ст.

Могильник XI—XIII ст. поблизу с. Жовнино Чернобаївського району Черкаської обл. виявлено у 1960 р. при розмиванні його водами Кременчуцького водосховища*. Він трапився на надзаплавній береговій терасі правого берега р. Сули в уроч. Біленкові бурти, яке після підняття рівня води являє собою острів. Крім могил часу Давньої Русі виявлено ряд поховань доби бронзи, черняхівської культури та XVI—XVIII ст., які в даній роботі не вивчаються**.

Всього дослідили 201 поховання часу Давньої Русі. По кількості вивчених поховань Жовнинський некрополь на сьогодні є одним з найбільш досліджених могильників давньоруського часу на території УРСР. Територія могильника становила близько 12—15 га.

Поховані на цьому некрополі були мешканцями м. Желні (або Желді), згаданого в літопису під 1116 р. В цьому роді син Володимир Мономах переяславський князь Ярополк переселив до Желні жителів м. Дрюцька¹. Залишки городища Желні виявлено 1962 р. за 0,5 км на північ від могильника на території колишнього с. Жовнино, яке в зв'язку з спорудженням Кременчуцького водосховища перенесено на нове місце.

Більшість могил виявлена при обвалах берега в різних місцях, тому говорити про планування некрополя важко. Але в ряді випадків вдалося простежити, що поховання*** розміщувались на одній лінії. Відстань між ними різна — від 1 до 10 м і більше. Ніяких ознак могильника на поверхні ґрунту не виявлено. Всі поховання здійснено за обрядом тілопокладення на спині в прямокутних могильних ямах. В більшості поховань виявлено сліди дерев'яної труни або інші види поховальних споруд з дерева. Чимало виявлено зруйнованих могил, в яких збереглися лише верхні частини скелетів.

В середньому на 10—15 давньоруських поховань було по 2—4 могильні ями, в яких не виявлено ні слідів поховання (за обрядом інгумції чи кремації), ні речей. Лише в одному випадку трапилось кілька невеликих уламків давньоруського гончарного посуду. Заповненням в цих ямах був дуже щільний гумус, як і в звичайних давньоруських похованнях. Очевидно, це кенотафи.

Як вже зазначалось, основним типом поховальної домовини була дерев'яна труна, яка в ряді випадків збереглася добре, що дало змогу її реконструювати. Найбільш типовою є труна з поховання № 152, доброї збереженості (рис. 1, б). За формою — це прямокутний витягнутий ящик з виступаючими частинами стінок по усіх кутах (південно-

* Могильник дослідив В. Д. Дяденко в 1961—1965 рр., шість поховань розкопала Л. М. Рутківська у 1971—1973 рр.

** Внаслідок того, що різночасові поховання були виявлені впереміжку, нумерація давньоруських могил буде не послідовна, а під тими номерами, що йдуть у звітах різних років.

*** № 34—96; 156—158, 159—161, 186—188, 220—226, 235.